

MÝTIZÁCIA DEJÍN Z POHĽADU IDEOLÓGIE NACIONALIZMU

JANA BALÁŽOVÁ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

BALÁŽOVÁ, J.: Mythicism of History from the Perspective of the Nationalist Ideology
FILOZOFIA 58, 2003, No 10, p. 736

The paper deals with the phenomenon of mythicism of the history in the contemporary period of globalisation. It pays attention also to its roots in the history of Slovak nationalism in the first half of the 20th century. The author points to the importance of the mythicized history not only for nations involved in the processes of their national emancipation, in which it serves the legitimization of national communities, but also for the preservation of the national idea even in fully developed and stabilised nations. She focuses mostly on several basic kinds of myths, often recurring in the ideologies of nationalism and having their representations also in the history of Slovak nationalism.

Napriek všetkým očakávaniam paradoxným dôsledkom postupujúcej globalizácie - zjednocovania sveta s vylučovaním extrémov jednotlivostí - je posilnenie idey konkrétnych národov zdôrazňovaním ich špecifik predovšetkým v kultúrnej a jazykovej oblasti, pričom nosnou myšlienkou je prínos jednotlivého národa k rozvoju ľudstva ako celku. Zároveň to ale znamená, že nástup nacionalizmu vedie k vzniku nových a znovurozdúchavaniu existujúcich etnických konfliktov, znovuožívajú sa národné hnutia, či už s prívlastkami (národno) - obranné, alebo (národno) - emancipačné. Pozoruhodné je to, že napriek optimistickým prognózam sprevádzajúcim zrod idey globalizácie tento proces nezasiahol len tú časť sveta, ktorá sa práve vymaňovala spod kurately ideológií priamo potláčajúcich fenomén národného, z čoho vyplýva, že ak aj je pochopiteľný nárast nacionalistických prejavov v štátoch bývalého socialistického bloku v Európe, resp. v krajinách, ktoré sa oslobodzovali spod koloniálnej nadvlády v Afrike a Ázii, prekvapujúce sú jeho prejavy v takpovediac globálnom rozsahu. Zdanlivo paradoxný jav je však vo svojej podstate pochopiteľný. Globalizácia zasahujúca hospodárstvo, politiku a aj kultúru a ktorá znamená nielen silu zjednotenia, ale aj zjednodušenia z neho vyplývajúce, a teda priam zákonito vyvoláva opačné tendencie smerujúce k ochrane jedinečného, špecifického, v určitých ohľadoch neopakovateľného, čoho nositeľom je jednotlivý národ. V záujme ochrany a záchranu národných záujmov oživa nacionalizmus v mnohých prípadoch v sofistikovaných, často aj sprostredkovaných podobách a v záujme razantnejšieho účinku zasahuje z rôznych smerov čo možno najväčšie množstvo sociálnych vrstiev spoločnosti.

Významným zdrojom motivácie, prostriedkom a zároveň i cieľom pre budúcu existenciu národov je pre národné hnutia história. Objektívna história odhaľuje skutočné počiatky národa, okolnosti a podmienky, za ktorých sa vytváral, ukazuje objektívny smer jeho vývoja, dokladuje jeho legitímnosť, je dôkazom jeho reálnej existencie

i kontinuity v čase. Je zároveň dôkazom životaschopnosti národa prekonávajúceho nepriazeň vnútorných i vonkajších sociálno-politických podmienok existencie národa. Odhaľovanie konkrétnych podôb existencie národa v dejinách, tak jeho úspešných etáp, ako aj nepriaznivých, je, alebo aspoň by malo byť, zdrojom historického poučenia, čím sa vytvára možnosť vytesňovania slepých uličiek, možnosť prijímania správnych riešení. História sama však väčšinou nie je pre široké masy veľmi prístupná a ani veci dobre znalý historik nedokáže v aktuálnej situácii zmôcť toľko, na čo by mal objektívne predpoklady, či už ako poradca, alebo sám ako praktizujúci politik. Stačí si pripomenúť osud L. A. Thiersa, francúzskeho historika a politika, v búrlivom 19. storočí, keď sila jeho znalostí z histórie, ktoré sa snažil zakomponovať do reálnej politiky, sa vytratila v konfrontácii s túžbou francúzskeho národa po vlastných hrdinských mýtoch ([2], 319 - 451).

Lebo pre národy, pre ich mobilizáciu je často viac než objektívne historické skúsenosti dôležitejšia druhá stránka kroniky života národa. Je dramatickejšia, farbistejšia, romantickejšia a hrdinskejšia - sú to mýtizované dejiny, ktoré si národ pestuje a rozvíja. Tvorí ju dramatické udalosti, hrdinské postavy, ideálne typy - predstavitelia národa, ktorí priťahujú osobným príkladom - hrdinstvom, sebaodriekanim, sebaobetovaním v mene a v prospech národa. Je to ľudovo prerozprávaná história, ktorej jednotlivé udalosti a ich hrdinovia poskytujú dôvod na sebaidentifikáciu jednotlivca s národom s takou "veľkou históriou". Pri ovplyvňovaní povedomia zaväzujú oveľa viac, tým, že zasahuje citovú stránku jednotlivca, pôsobí trvalejšie a razantnejšie. Keďže nie je suchopárna, môže pôsobiť aj na detských recipientov, čím sa vytvára základ pre potenciálne ovplyvňovanie širokých mas i v budúcnosti. Od počiatkov národovotvorného procesu pre mnohých národne orientovaných intelektuálov boli rozprávky, povesti, legendy vypočuté v detstve jedným z najvýznamnejších iniciačných momentov pre ich neskoršie smerovanie. Aj v súčasnosti je významným nástrojom v rukách nacionalistov.

Ak použijeme etno-kultúrnu definíciu národa A. D. Smitha, ktorý určuje národ ako "pomenovanú ľudskú populáciu, ktorá zdieľa historické územie, spoločné mýty a historické spomienky, širokú verejnú kultúru, spoločné hospodárstvo a spoločné právne založené práva a povinnosti pre všetkých jej členov" ([8], 14), z ktorej vyplýva, že mýty a historické spomienky sú v samotných základoch budovania národa ako špecifickej entity, ukazuje sa byť celkom reálne, že mýty a historické spomienky sa spolupodieľajú aj na ďalšom vývine národného povedomia, že sú prítomné a ich vplyv sa umocňuje v situáciách, keď v národnom spoločenstve, resp. u jeho politickej reprezentácie silnejú pocity ohrozenia národnej identity. Etno-kultúrny nacionalizmus, ktorý je charakteristický pre krajiny strednej Európy, pracuje s ideou homogénnej kolektivity vyznačujúcej sa etnickou a kultúrnou jednotou a čistotou. Táto romantická predstava fungovala už od počiatkov národno-emancipačného zápasu skôr ako ideál, ako cieľ, ktorý by mal byť dosiahnutý ako jeho logické završenie. Aj napriek prítomnosti faktov zjavne odporujúcim danej predstave nacionalizmus neustáva vo svojom zápase o dosiahnutie vytýčeného cieľa. Súčasnosť, ktorá je, a to nielen v európskom kontexte, charakterizovaná postupom globalizácie, predstavuje pre nacionalizmus hrozbu, ktorá s veľkou pravdepodobnosťou nájde svoje vyústenie v zničení, resp. potlačení národných špecifik, a tým aj v zničení národov, ich rozplynutie v ich iných sociálno-politických

štruktúrach. Paradoxne teda práve globalizácia, ktorej zámerom bolo obrusovanie trecích hrán národných záujmov, bola podnetom aktivizovania nacionalistických hnutí aj v krajinách, v ktorých bol národno-emancipačný proces úspešne zavŕšený a ktoré boli dlhodobo stabilizované. Avšak ani silné "národné" štáty zohrávajúce vedúcu úlohu v medzinárodnom kontexte strážia svoje národné špecifiká, nehodlajú sa vzdávať svojich národných symbolov a ak tak učiní politická reprezentácia s ohľadom na globálne potreby štátu, v spoločensve sa dvíha vlna nespokojnosti. Keďže hlavný globalizačný faktor, ekonomika, má svoje vlastné zákonitosti a hospodárske výsledky jednoznačne potvrdzujú silu veľkých celkov, nacionalistické hnutia sa ekonomických otázok dotýkajú len okrajovo, hlásajúc potrebu udržania a podpory národných ekonomik proti nadnárodnému splyvaniu, v ktorom by sa podiely jednotlivých národov rozplývali. Nacionalistické hnutia skôr artikulujú nebezpečenstvá straty národnej identity v oblasti jazykovej a kultúrnej, v oblasti špecifických identifikačných znakov - symbolov. Avšak ak aj pracujú skôr s prostriedkami vychádzajúcimi z kultúrnej oblasti, ich záujmy a ciele sú čisto politické.

Pôdu na revivovanie nacionalizmu v sociálno-politickom a kultúrnom prostredí súčasnosti pripravila postupujúca globalizácia. S ohľadom na chápanie nacionalizmu ako ideologického hnutia, ktorého nositeľom je určitá skupina a ktorého cieľom je dosiahnutie a udržovanie národnej identity a konštituovanie národa, je nástup nacionalizmu, jeho výraznejšie, čoraz nástojčivejšie prejavy celkom prirodzenou odpoveďou na súčasné globalizačné procesy.

Hľadánie etnických koreňov národov. Sme svedkami vzrastajúceho záujmu o tzv. korene rôznych kolektív, ale aj jednotlivcov. Prebiehajú seriózne vedecké výskumy, ktoré hľadajú vzťahy, spojivá medzi súčasnými modernými národmi a etnikami z dávnej minulosti. V centre záujmu moderného nacionalizmu je etnické pozadie, korene súčasných národov.¹

História národa je významným mobilizačným nástrojom nacionalizmu. Nacionalizmus na dosiahnutie svojho cieľa využíva ani nie tak skutočnú históriu ako jej mýtizované podoby. Tie vydáva za históriu, pravú históriu národa, s faktmi však narába svojvoľne a pokiaľ neexistujú, vyfabrikuje ich. Mýtizovaná história je farbistejšia, heroickejšia, bez zovretia pravidlami objektívneho vedeckého skúmania môže siahať hlbšie do minulosti a svojím zameraním na pocitovú stránku recipienta má väčší vplyv na súdobé udalosti. Pre nacionalizmus je mýtizovaná história trvalou studnicou aktivizácie národného diania. Poskytuje "exempla virtutis" (priklady statočnosti), stimuluje odkazmi na "zlatý vek". V prípadoch, keď je historiografia chudobnejšia, keď "hlboká

---

¹ To sa týka tak modernistických, ako aj perenialistických teórií. Líšia sa len v otázke miery kontinuity, otázku etnického zakorenenia či pozadia však zväčša nespochybujú. Podľa A. D. Smitha sa v tomto bode zhodujú aj napriek tomu, že modernistické teórie stavajú na radikálnom zlome medzi pred-modernými útvarmi a pocitovými postojmi a modernými národmi a nacionalizmom, kým perenialistické teórie hovoria o kontinuite pred-moderných pút a pocitových postojov a o postupných zmenách vo vnútri samotných kolektív a pocitových postojov, až premeny ich foriém, no vždy prebiehajúcich v rámci pred-existujúceho systému kolektívnych lojalít a identít ([9], 14 - 16)

studnica dejín" neposkytuje dostatok vedecky verifikovateľných faktov, práve mýtizácia histórie poskytuje prostriedky "odhaľovania" hlbokých, často skrytých koreňov národného spoločenstva v dávnovekých etnikách so slávnou históriou, čím sa napomáha budovať jeho vlastná identita, prostredníctvom minulosti si projektuje svoju budúcnosť.

Účinným prostriedkom v zápase o zachovanie národných špecifik, o ich podporu a ďalší rozvoj je využívanie mýtov. Historicky je vznik národov do značnej miery založený na mýtoch, na spoločne zdieľaných spomienkach. Ich význam pre súčasnú existenciu národa spočíva v tom, že sa podstatnou mierou podieľali na tvorbe hodnotovej a etickej orientácie pri jeho konštituovaní ako špecifickej entity. Aj v ďalšej histórii národa spolupôsobili pri ovplyvňovaní národného povedomia jeho členov, zjednocovali ich do uvedomelého spoločenstva a napokon fungujú v ňom aj v súčasnosti. Sú tým, čo tvorí kosť špecifickosti konkrétneho národa.

Mýtus ako spôsob sebaidentifikácie národa. Mýtus je teda určitým spôsobom udržiavania, ďalšieho pozdvihovania národného vedomia, spôsobom sebaidentifikácie národa, jeho vyčleňovaním sa spomedzi ostatných národných spoločenstiev zdôrazňovaním jeho vlastných špecifik. Jeho charakteristickou črtou je to, že patrí národnému spoločenstvu, jeho členom, ktorí si ho vytvorili a ďalej z dôvodov udržiavania a rozvíjania národného povedomia pestujú. Mýtus nie je históriou, zároveň ale, citujúc G. Schöpflina, zdôrazňujeme, že mýtus "nie je identický s falšovaním či podvodom". "Mýtus je súbor presvedčení, obvykle existujúci ako narácia, ktorý spoločenstvo udržuje samo o sebe." Mýtus vypovedá skôr o percepčii ako o historicky overiteľnej pravde. Ako však Schöpflin zdôrazňuje, členovia spoločenstva, t. j. príslušníci národa by si mali byť vedomí, že mýtus nie je históriou a nie je možné ho za históriu vydávať či dávať mu taký význam. ([7], 19)

Na strane druhej však práve preto, že mýtus nie je presný, že nemôže zastupovať históriu, je jeho vedomé zneužitie najmä v situáciách vyhranených pocitov ohrozenia veľmi nebezpečné. Nacionalizmus ako sofistikovane prepracovaná ideológia však s ľahkosťou a vedomo zneužíva príťažlivosť farbistej narácie mýtu oproti suchej výpovedi historických faktov, pričom však väčšinou zamlčuje, že nejde o skutočné dejiny, ale o ich mýtizovanú podobu.

Mýty tvoria základnú osnovu ideológie v ranom štádiu národotvorby z etnických koreňov a siahajú hlboko do minulosti etnika. Nie nepodstatný je fakt, že sú prítomné tak u rozvinutých národných spoločenstiev s dávnou, ľahko vystopovateľnou a historiograficky dobre doložitelnou minulosťou, ako aj u národov, ktoré ešte stále nezavřili svoj národno-emancipačný zápas, resp. sú len v jeho počiatkových štádiách.

"Zlatý vek". V dobe, keď je národné spoločenstvo otrasené vo svojej viere vo vlastné sily a schopnosti existovať v konkurenčnom prostredí ostatných národných spoločenstiev, s vídinou zlepšovania vyhladok svojej vlastnej budúcnosti obracia sa do minulosti, prihlasujúc sa k svojmu tzv. "zlatému veku". Je významné, že určité obdobie v dejinách určitej kolektivity je označované za "zlatý vek" až po jeho skončení. Spájajú sa s ním všeobecne zakúšané pocity hlbokkej straty, prázdnoty a nastupujúcej ničotnosti. Fenomén "zlatého veku" nie je objavom nacionalizmu, prakticky od

staroveku sa stretávame s odkazmi na "zlatý vek" u kolektív s strácajúcich exkluzívne postavenie medzi ostatnými kolektivitami, zakúšajúcich pocit ohrozenia vlastnej výlučnosti. Odkazy na "zlatý vek" nemajú rýdzo sentimentálny význam a vo svojej podstate vo väčšine prípadov vôbec nie sú zamýšľané ako samoučelné spomínanie. Súčasný nacionalizmus využíva fenomén "zlatého veku" ako mobilizačný prvok, ako inšpiráciu projektovať budúcnosť národa, ktorá sice v súčasných podmienkach globalizácie v zásade nemôže dosiahnuť parametre strateného "zlatého veku", ale má potenciál priblížiť sa k nim. Pre široké masy príslušníkov spoločenstva je pripomínanie "zlatého veku" veľmi príťažlivou témou a pozitívne sa odráža na budovaní ich národného vedomia, hrdosti byť príslušníkmi toho ktorého národa.

"Zlatý vek" je zvyčajne položený v hlbokých vrstvách minulosti, takže je mnohokrát prerozprávany, čím poskytuje viacero - v určitom dlhšom časovom odstupe - rovnocenných variantov, a tým aj väčšie možnosti využitia. Už len samotný fakt starodávnosti koreňov národa, jeho heroickej minulosti bez ohľadu na to, v ktorej historickej epoche sú zakotvené, zakladá dôvody - právo národa na sebareflexiu ako plnohodnotnej národnej kolektivity a zároveň právo žiadať, aby ho tak chápali aj iné, voči nemu cudzie - vydelené spoločenstvá. "Zlatý vek" dávnych spoločenstiev, diferencovaných podľa iných, v súčasnosti neplatných charakteristík a pravidiel, sa stáva aj predmetom sporov viacerých národov, ktoré si naň pre jeho význam presahujúci do súčasnosti činia podľa vlastného názoru, motivovaného potrebami presadiť sa, "oprávnené" nároky. Fenomén "zlatého veku" však nie je obmedzený len na najhlbšie historické vrstvy, rôzne spoločenstvá sa vyvíjajú rôznymi spôsobmi a dejiny poskytujú mnohým kolektivitám veľké množstvo možností prosperity a mimoriadnych úspechov v najrozličnejších oblastiach spoločenského, kultúrneho, hospodárskeho a politického života. V zásade však platí, že je zdrojom vedomia vlastnej výlučnosti, samostatnosti, legitímnosti národa v súčasnosti i v budúcnosti.

Mýtus o domovine. Medzi starobylé mýty legitimizujúce národ patrí aj mýtus o vlasti, domovine - o území, ktoré prapredkovia v dávnej minulosti osídlili a ktoré za často dramatických, neraz tragických okolností hájili. Toto teritórium už nie len geograficky vymedzeným územím, je domovinou, vlasťou so špecifickým symbolickým významom. Je nedotknuteľné. K jeho horám, jazerám, údoliam, riekam, pobrežiam sa pojí množstvo legiend, povestí, ľudových rozprávok, dokazujúcich, že boli obývané predkami, ku ktorým sa súčasný národ hlási, a tak potvrdzujúcich jeho právo - právo potomkov ľudí obývajúcich a brániacich toto územie dnes ako zdedené po predkoch.

Za určitých podmienok, ak sú vzájomné putá etnika umocnené spoločným náboženstvom, z vlasti, z domoviny sa stáva "zasľúbená zem". Mýtizácia geograficky vyčleneného územia v takomto prípade dosahuje maximum. Význam "zasľúbenej zeme" nadobúda výrazné sociálno-politické črty a do veľkej miery ovplyvňuje počinanie národnej kolektivity pri jeho obrane.

Mýtus o bohom vyvolenom národe. Ďalším významným zdrojom, z ktorého čerpá nacionalizmus, je náboženstvo, určitým spoločenstvom spoločne zdieľaná viera. Definovanie akéhokoľvek spoločenstva/etnika, národa prostredníctvom viery je silným

nástrojom v procese jeho zjednocovania a mobilizovania na jeho ďalšie zveľaďovanie. Napomáha však aj vytváranie vlastných osobitých bariér, ktorými sa vedome a zámerne odlišuje od iných spoločenstiev, v jeho boha neveriacich, a zároveň sa pred nimi chráni, čím chráni svoju vieru, svojho boha. Na pomoc pri plnení tohto poslania si vytvára morálny kódex, ktorý je prostriedkom naplnenia úlohy, je zárukou zachovania jeho čistoty a budovania viery vo vlastnú výlučnosť, viery, že sú bohom vyvolení, čo im zaručuje špecifické miesto medzi ostatnými spoločenstvami. Viera, že práve toto konkrétne spoločenstvo je bohom vyvoleným národom, ktorý má splniť božie poslanie na zemi, dokáže mimoriadne emotívne pôsobiť na jeho príslušníkov. Na jednej strane sa vytvára v spoločenstve pocit akejsi nadradenosti voči jemu cudzím spoločenstvám, a tým vedie k vlastnej zámernej izolácii vo vzťahu k susedným spoločenstvám, na druhej strane mu pomáha prekonávať aj krajne nepriaznivé situácie či obdobia, pretože viera vo vlastnú božiu vyvolenosť je zdrojom inšpirácií, motivácií, mýtických "exempla virtutis" a "exempla sanctis" z minulosti, ktoré podnecujú súčasníkov na podobné činy vedúce k ochrane a pozdvihnutiu svojho vyvoleného národa.

Hoci sprievodným javom modernizácie spoločnosti v európskom kontexte je jej postupná sekularizácia, mnohé národy sa naďalej definujú na základe etno-kultúrnych charakteristík, medzi ktorými významné miesto zaujíma práve náboženstvo. Príklady dosvedčujúce zomknutosť náboženstva a nacionalizmu nachádzame i v súčasnej každodennej realite. Nie je zanedbateľný fakt, že práve v krajinách so silnou pozíciou náboženstva zasahujúcim väčšinu oblastí sociálno-politického života, je náboženstvo úzko napojené na národné hnutia, často veľmi radikálne.

Mýtus o starobyľých koreňoch. Významnú úlohu tiež zohráva mýtus starobylosti, dávnovekých koreňov národa. Etnogenéza je významným prvkom ukotvenia národa v čase a v danom priestore. Hľadaním odpovede na otázky Odkiaľ sme?, Kto boli naši predkovia? sa z vážnych ideologických dôvodov zaoberali nacionalisti od počiatkov národnoemancipačných hnutí. Na dôležitosti odhalenia etnických koreňov národov sa zhoduje väčšina aj protichodných teórií nacionalizmu² a ich význam naďalej silnie.

Slovenský národno-emancipačný zápas od samých svojich začiatkov sa niesol v duchu vytvárania, oživovania a tiež aj udržiavania mýtov o slávnej minulosti predkov Slovákov. Slovenskí národotvorcovia siahali do spomienkového bohatstva etnika, vybrali z neho významné udalosti a postavy, zdôraznili ich význam vo vtedajšom spoločensko-politickom kontexte a takto upravené zakomponovali do novobudovanej histórie rodiaceho sa národa.

Slovenský národ sa od svojho zrodu formoval na základe mýtizovanej histórie, na odkazoch na "slávne" tradície, čo sa v obdobiach národnej letargie prejavovalo ako pozitívny motivačný prvok, avšak neskôr, v obdobiach vyžadujúcich nové, modernizačné prístupy v sociálno-politickej praxi, zakopávanie sa v minulosti, naväzovanie sa na tradície pôsobili skôr retardačne.³

² Pozri strana 4, ako aj poznámku (1).

³ Pozri spory tradicionalistických národovcov s modernistami zoskupenými okolo časopisu Hlas a neskôr Prúdy na prelome 19. a 20. Storočia a pokračujúce úsilie mladých modernistov v období začiatkov I. Československej republiky prelomiť pevné zovretie slovenskej spoločnosti

Historicky je slovenský nacionalizmus charakterizovaný etno-kultúrne. V historickom priereze sa potvrdzuje, že kultúrne, náboženské a historizujúce momenty sú v slovenskom národnoemancipačnom procese prítomné vo výraznej miere od samotného počiatku. Už prví národní buditeľia burcovali ľud z národnej letargie príkladmi z hrdinskej histórie Slovákov. K nej sa národovci neustále vracali v priebehu národno-emancipačného procesu. Zároveň sa vnárali hlbšie do histórie, kladúc otázky týkajúce sa koreňov národa. Odpovede - akokoľvek obskúrne a nepodložené - vo vnútri spoločenstva zakladali legitimitu slovenského národa. Starobylé etnické korene sú významným prvkom budovania národného povedomia, hrdosti príslušníkov spoločenstva na jeho pôvod. Vzhľadom na ťažkú verifikovateľnosť a zároveň aj kvôli významu, akú dôkazy o pôvode majú, sú permanentne predmetom masívnej mýtizácie. Susediace etniká sa sporia o historicky doložiteľné a doložené fakty podporujúce náčrt ich vlastnej etnogenézy. Tak sa historiograficky, ale aj archeologicky potvrdená slovanská Veľkomoravská ríša stala predmetom vlastníckeho sporu Slovákov a Moravanov a ich prostredníctvom i Čechov. Z hľadiska budovania a rozvíjania národa sú predsa len viac ako len písomné zmienky či materiálne artefakty dokazujúce existenciu životaschopného politického útvaru na dnešnom území oboch národov. Sú dôkazom o existencii predkov, teda sú súčasťou vývinovej línie, ktorá má logicky svoj počiatok ešte hlbšie v histórii. Starobylé koreňov sa v prípade Slovákov spája aj s legendou o "zlatom veku", legendami umiestňovanými práve do obdobia Veľkomoravskej ríše. V nedávnom období sme boli svedkami snahy slovenských nacionalistov o ďalší posun, keď slovenský národ spojili s mýtickou ríšou franského kupca Sama. S ohľadom na ďalší historický vývin slovenského zahrnutého do uhorského politického útvaru, v ktorom úplne stratilo svoju samostatnosť, je celkom pochopiteľná snaha nacionalistov klásť dôraz práve na tento úsek dejín. Mýtizujúce legendy mu navonok dodávajú pôvab, v podstate však znamenajú posilnenie národného sebavedomia, prispievajú k sebaidentifikácii členov spoločenstva s národov takých historicky významných koreňov.

K veľkomoravskej tradícii sa pojí aj ďalší významný prvok etno-kultúrnej charakteristiky – naviazanosť konkrétneho etnika na určité teritórium. Vo vzťahu k veľkomoravskej tradícii sa v národoveckej ideológii zakladal nárok na teritórium vymedzené riekou Dunaj na juhu a Karpatským oblúkom na severe, a to zdedením po predkoch, resp. právom prvých usadlíkov. Toto "právo" bolo podporované bohatou studnicou rozprávok a povestí viažucich sa ku konkrétnym lokalitám: riekam, horám, dolinám.

Na veľkomoravskú tradíciu je napojená tiež ďalšia "etno-kultúrna" charakteristika slovenského národa, ktorá ho už v samých počiatkoch jeho vystopovateľnej etnogenézy spája s kresťanstvom, čím ho zahŕňa už od počiatkov do obrazu vtedajšieho civilizovaného sveta. Misia svätcov Cyrila a Metoda, ktorí priniesli Slovanom kresťanstvo a vzdelanie v ich vlastnom jazyku, je podnes zdrojom sebaidentifikačnej motivácie mnohých súčasných kresťanov s národom, ktorý sa stal súčasťou histórie svetového kresťanstva, ktorá bola v podstatnom úseku dejín západného sveta s nimi stotožnená. Kresťanstvo reprezentovalo a dodnes v kresťansky orientovanom nacionalizme

tradíciami. V publicistike medzi najagilnejších odhalovačov nebezpečenstva pohodlného upadnutia do osídel minulosti, z nej plynúcich tradícií a rovnako aj nekritického obdivu baťkom národovcom patril A. Matuška [1].

reprezentuje určitý trvalý systém hodnôt, stále, nemenné, a predsa platné idey, o ktoré sa môže národ vždy opierať. História slovenského nacionalizmu dokazuje svoju úzku spätosť s náboženstvom a s cirkvou. V začiatkoch národno-emancipačného hnutia podmieňoval náboženskú orientáciu národovcov kresťanský charakter spoločnosti. Ani postupujúca modernizácia spoločnosti na prelome storočí výrazne nezasiahla hlavný prúd slovenskej národnárskej inteligencie - zostal na pozíciách konzervativizmu, forsiroval koncepciu svojbytného slovenského národa založeného na ideí kresťanstva, zachovávaní tradičných hodnôt, brániaceho pevnú, jednotnú štruktúru tradicionalistickej spoločnosti. Na prelome 19. a 20. storočia vo vzácnej zhode vystupovali konzervatívni národnári na čele s Hurbanom Vajanským s katolíckymi kňazmi, ktorých na poli národnárskej ideológie reprezentoval Jehlička, za I. ČSR sa stal reprezentantom tohto prúdenia Hlinka, na ktorého ideové dedičstvo nadväzovali ideológovia vojnovej Slovenskej republiky Tiso a Polakovič. Podľa Polakovičovej primordialistickej koncepcie je národ výslednicou Božieho pôsobenia a národ, ak má byť seba-identický, počas svojej existencie naplňa Boží zámer, z čoho pre neho vyplýva pevné spojenie slovenského národa a kresťanstva, a tým aj hľadania takých vzorov, ktoré by tejto ideí neboli cudzie, ale naopak, explicitne ju podporovali ([4]; [5]; [6]). V tejto koncepcii ako symbol národno-emancipačného hnutia funguje Ľudovít Štúr, ktorý v mene národa a pre národ obetoval životie a napokon i život. Štúr sa stal nosnou témou národnej ideológie viacerých orientácií, avšak pre Polakoviča znamenal základný pilier národnej identity. Koncom 20. storočia v emigrácii v práci *Obnova národa duchom Štúra* [3] vyzýva Slovákov na návrat ku koreňom národného povedomia. Podľa neho povojnová história slovenského národa bola taká pokrivená a nie-sebaidentická, že v nej nie je možné nájsť podnety na budovanie historického obrazu bohom stvoreného národa, preto sa treba vrátiť do histórie pre príklad. V podľa neho diskontinuitnej histórii národa predstavuje Štúr základ a zároveň spojnicu súčasného národného povedomia s pôvodným, čistým, neovplyvneným cudzorodými, neslovenskými prvkami, je zárukou pokračovania, pretrvania slovenského národa aj do budúcnosti.

Na záver. Fenomén návratu k histórii i k jej mýtizovaným podobám sa stáva zvlášť zjavným v spoločenstvách, v ktorých ešte prebieha národno-emancipačný proces, resp. ešte nie je zavŕšený vo všetkých oblastiach, aby spoločenstvo malo prostriedky na legítimizáciu svojich úsilí, alebo tiež v prípadoch, keď je potrebné povzbudzovať členov spoločenstva do väčšieho sebavedomia a vôle sebaidentifikovať sa s vlastným národom. Aj keď siaha do dejín spoločenstva, do oblasti kultúry - duchovného bohatstva spoločenstva, je výrazne politicky podfarbený. Podstatnou mierou zasahuje emocionálnu stránku recipientov, čím pre nich nadobúda zvláštny význam často na hranici iracionálneho, a tak znásobuje svoje pôsobenie. Okrem už menovaných hlavných typov sa v každom spoločenstve pestuje množstvo ďalších mýtov dotvárajúcich obraz jeho celkovej atmosféry. V kontexte slovenského národného pohybu sa týkajú napr. národnej poroby (Slováci žili tisíc rokov pod maďarským útlakom), národného obrodenia, vojenského hrdinstva, hrdosti jednoduchých ľudí čeliacich útlaku mocných, mýtov o zbojníkoch - ochrancoch porobeného ľudu.

Návrat ku koreňom, k zdrojom slovenskej národnej identity, odhaľovanie tradičných pilierov spoločenstva nie je v ideológii nacionalizmu nič samoúčelné. Je to budovanie a upevňovanie základov existencie spoločenstva v prítomnosti, podstatnejšie však je to, že tvorí legitímny základ pre vytváranie vízií o jeho budúcnosti. V súčasnosti je preň o to významnejší, že musí konkurovať ďalším typom identifikácií, ktoré sú prítomné v aktuálnej sociálno-politickej realite. Zavádza preto hierarchizáciu identít, vrcholom ktorej je národná identita predstavujúca zakotvenosť jednotlivca i celého spoločenstva v daných časopriestorových súradniciach. Zvýznamnením dejín, odhalením kontinuity nadobúda zmysel aj prítomnosť a predovšetkým budúcnosť národa aj v meniacom sa obraze súčasného sveta.

LITERATÚRA

- [1] MATUŠKA, A.: *Dielo I., II.* Bratislava 1990.
- [2] MAUROIS, A.: *Dějiny Francie.* Praha 1994.
- [3] POLAKOVIČ, Š.: *Obnova národa duchom Štúra.* Bratislava
- [4] POLAKOVIČ, Š.: *Čo je národné bytie?* ZMS, Kanada, Hamilton, Ont. 1982.
- [5] POLAKOVIČ, Š.: *Tvárou k budúcnosti.* Buenos Aires 1975.
- [6] POLAKOVIČ, Š.: *Vidiny o slovenskom národe.* ZMS. Kanada, Hamilton, Buenos Aires 1982.
- [7] SCHÖPFLIN, G.: "The Functions of Myth and a Taxonomy of Myths." In: Hosking, G. - Schöpflin, G. (eds): *Myths and Nationhood.* HURST & COMPANY, London 1997.
- [8] SMITH, A. D.: *National Identity.* Penguin Books Ltd, London 1991.
- [9] SMITH, A. D.: *The Ethnic Origins of Nations.* Blackwell 1993.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV jako súčasť grantového projektu č. 2/1105/23.

PhDr. Jana Balážová, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR
e-mail: filojaba@savba.sk